

ПЛАНИ РУМУНІЇ ЩОДО УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Автор статті аналізує дипломатичні, прикордонні й господарські плани Румунії відносно західноукраїнських земель напередодні й у період Другої світової війни. Основою окупаційної політики Румунії вважає пряме санкціонування її політики гітлерівської Німеччини. На основі союзних відносин Гітлера і Антонеску Румунія захопила прикордонні землі України, ускладнила свої відносини з Угорщиною та Чехословаччиною.

Ключові слова: Україна, Румунія, Друга світова війна, прикордонні землі України, окупаційна політика.

Автор статьи анализирует дипломатические, приграничные и хозяйственные планы Румынии относительно западно-украинских земель накануне и в период Второй мировой войны. Основой оккупационной политики Румынии считает прямое санкционирование её политики гитлеровской Германией. На основе союзных отношений Гитлера и Антонеску Румыния захватила приграничные земли Украины, усложнила свои отношения с Венгрией и Чехословакией.

Ключевые слова: Украина, Румыния, Вторая мировая война, приграничные земли Украины, оккупационная политика.

The author of the article analyses the diplomatic, border-line and economic plans of Romania in relation to west Ukrainian earths the day before and in the period of world war second. Considers the direct sanctioning of its policy by Hitler Germany basis of occupation policy of Romania. On the basis of union relations of Hitler and Antonescu Romania took borderline earths of Ukraine, complicated the relationships with Hungary and Czechoslovakia.

Key words: Ukraine, Romania, the Second World War, the frontier grounds of Ukraine, an occupational policy.

На початку Другої світової війни наступною після Німеччини державою гітлерівської коаліції, яка була безпосередньо зацікавлена переглядом кордонів України та перерозподілом її природних, земельних та промислових ресурсів, була Румунія. Але узагальнений аналіз поглядів румунського політикуму на румунсько-українські та румунсько-радянські взаємини ще не були предметом комплексного спеціального історичного дослідження. В цілому щодо значення карпато-українських, бессарабських та буковинських земель у міжнародній політиці напередодні Другої світової війни існують роботи, в основному, західноукраїнських дослідників – П. Стерчо, Ю. Сливки, І. Попа [1] та ін. У більш узагальненому контексті місце українських земель у політиці європейських держав висвітлено у дисертаційному дослідженні

Н. Свідерської [2]. Автор цієї статті ставить на меті зробити стислий узагальнений аналіз вказаних робіт, а також за допомогою інших досліджень та історичних джерел визначити конкретні плани Румунії як гітлерівського сателіту щодо українських земель у вказаний історичний відрізок часу.

Існування Карпатської України, з одного боку, цілком влаштувало Румунію, оскільки певною мірою обмежувало інтереси Угорщини, зміцнення якої було небажаним для офіційного Бухареста. В Румунії проживало близько мільйона українців, 400 тисяч з яких мешкали на прикордонній з Угорщиною смузі. Тому румунський уряд не бажав, щоб Карпатську Україну анексувала Угорщина [3]. Крім того, Румунія була союзницею Чехословаччини в рамках Малої Антанти, а через Закарпаття

проходила єдина залізнична колія, що з'єднувала ці дві країни [4]. Але, з іншого боку, Румунія, як і Польща, побоювалась, що Карпатська Україна, підпавши під вплив Німеччини, дійсно може стати зародком Великої України, до якої німці захочуть приєднати й українські землі Румунії [5].

Такою ситуацією для Румунії бажала скористатися Польща. Її інтерес у цьому контексті полягав в тому, щоб добитися прихильності Румунії щодо питання встановлення польсько-угорського кордону. Однак візит у жовтні 1938 р. міністра іноземних справ Польщі Ю. Бека у Бухарест не приніс бажаних результатів [6]. Під час переговорів Ю. Бек висловився за включення до складу Румунії районів Закарпаття з румунським населенням і запропонував вступити у блок держав під назвою «третя Європа», вимагаючи від румунського уряду згоди на окупацію Угорщиною всієї Карпатської України. Також міністр запропонував польські гарантії угорсько-румунських кордонів і спільний захист проти можливої агресії СРСР [7]. Король Румунії Кароль II, хоч і висловився за покращення румуно-угорських відносин, виступив проти поділу і окупації Карпатської України. Це, на його думку, викликало б негативну реакцію Німеччини [8]. Слід зазначити, що в Румунії існували певні політичні сили, яким імпонувала ідея збільшення території країни за рахунок східних районів Карпатської України [9].

Загалом, у питанні Карпатської України Польща та Румунія не знайшли спільного погляду, що призвело до певного охолодження двосторонніх відносин між цими державами [10]. Таке відчуження ще більше посилювалося після появи у засобах масової інформації польсько-радянського комюніке від 26 листопада 1938 р. В цьому контексті румунське керівництво з незрозумілістю віднеслося до того, що польська сторона не проінформувала їх про переговори з Радянським Союзом [11].

Крім підтримки на міжнародній арені, офіційний Будапешт допомагав Карпатській Україні й матеріально. На початку листопада 1938 р., після ухвали віденського арбітражу, румунський уряд надіслав в українську автономію кукурудзу та інші продукти харчування [12].

Погіршення стосунків Румунії з Польщею, а також непевне міжнародне становище союзника по Малій Антанті – Чехословаччини на фоні агресивних прагнень Угорщини анексувати усе Закарпаття, штовхали Бухарест на зміцнення контакту з Берліном. 4 листопада румунський політичний діяч Г. Братіану заявив Е. Вейцекеру, що Румунія прагне встановити більш тісні стосунки з Німеччиною, а тому зацікавлена у збереженні «закарпатського коридору». Е. Вейцекер запевнив свого візаві, що Німеччина не змінила свого негативного погляду щодо ревізійських прагнень угорського уряду [13]. Ця заява була зроблена напередодні німецько-румунської зустрічі у верхах і мала на меті створити для неї відповідний політичний фон.

24 листопада 1938 р. у Берхтесгадені, під час переговорів із Гітлером, румунський король Кароль II висловив зацікавлення у збереженні української автономії, пояснюючи свою позицію бажанням мати незалежні від Угорщини комунікації. Дослідники вважають, що Гітлер навмисне не дав чіткої відповіді на запитання румунської сторони щодо німецьких планів у карпатоукраїнському питанні. Через два дні в розмові з Г. Герінгом румунський король запитав про німецьке ставлення до України в широкому розумінні слова в разі звільнення її від більшовицького режиму Москви і перетворення на самостійну державу. Німецький фельдмаршал відповів, що Берлін буде підтримувати український визвольний рух у будь-який спосіб. Кароль II прагнув з'ясувати, чи німецькі плани створення Великої України стосуються українських земель у складі Румунії. Король висловив негативне ставлення до створення спільного польсько-угорського кордону [14]. Проте, на жодне питання, поставлене румунською стороною, не було дано чіткої відповіді. Тому не дивно, що з кінця 1938 р. Румунія, за ініціативою новопризначеного міністра закордонних справ Г. Гафенку, повертається до позиції зближення з Польщею і, навіть, до певної нормалізації стосунків з Угорщиною [15]. Це означало, що Бухарест дещо переглянув позицію у карпатоукраїнському питанні.

Певні архівні матеріали польського МЗС дають можливість прослідкувати як позицію офіційного Бухареста, так і різних політичних течій Румунії, репрезентованих їхніми друкованими органами, у питанні вимоги надати українцям автономію у Польщі [16].

Засоби масової інформації Румунії виявили велике зацікавлення цією проблемою. Услід за телеграмами з цього приводу газети помістили велику кількість статей зарубіжних видань та коментарі до них, а також статті вітчизняних журналістів. Найчастіше румунська преса використовувала матеріали з польських та французьких газет. Говорячи про вимогу українських послів у польському Сеймі автономії для українських земель, всі без винятку газети та журнали вказували на Німеччину як джерело неспокою на українських землях Польщі. Румунська преса пов'язувала справу вимоги української автономії у Польщі з справою Клайпеди та італійським ревізійством [17].

У газеті «Universulu» була опублікована стаття «Що означає і чим є Україна». Землі, що зазвичай носять назву «Україна», автор називає степами, які були колонізовані поляками наприкінці XVI ст. Далі у статті сказано, що ототожнення сучасної України з Давньоруською державою Київська Русь є історичною фальсифікацією. Говорячи про джерела автономного українського руху в Польщі, автор не вирізняється від своїх колег. «У гру, входять нові сили, – пише він, – ті, кому потрібна зміна

статус-кво у Східній Європі. Це є причина, через яку українська справа так несподівано актуалізувалась» [18].

Радник польського посольства в Бухаресті А. Понінський зазначав у своєму звіті до Варшави, що в жодній румунській газеті не вказувалося на існування української небезпеки для самої Румунії. Журналісти повністю ігнорували існування 800 тис. українців у Буковині та Бессарабії. Таку «забудькуватість» газетярів польський радник пояснював «чутливістю» румунської цензури [19].

Новий міністр закордонних справ Румунії Г. Гафенку не збирався протестувати проти прилучення Карпатської України до Угорщини. Він прагнув здобути, при можливості, щось для Румунії. У Бухаресті не забули, що пропонував Ю. Бек під час жовтневих переговорів. Румунська преса стала друкувати численні матеріали, в яких містилися територіальні претензії на окремі села Карпатської України, де проживали румуни, а також на територію, через яку проходила залізнична колія Марамош – Сігет – Коломия [20]. Однак такі пропозиції не знайшли порозуміння у офіційного Будапешта, де ні з ким не збиралися ділитися майбутньою «здобиччю» і прагнули повернути втрачене Семиграддя. Г. Гафенку просив Берлін стати посередником у цій справі між Угорщиною та Румунією. Однак Німеччина в той час не захотіла брати на себе роль арбітра [21].

3 січня 1939 р. радник польського посольства у Бухаресті повідомляв у Варшаву, що останнім часом українська проблема зникла зі сфери зацікавлення преси, яка ще тиждень тому твердила, що за розвитком даної проблеми румунська громадськість повинна уважно слідкувати як за такою, що зачіпає її інтереси. На думку польського дипломата, така різка зміна була спричинена декількома факторами: вісткою про надання Закарпаттю урядової назви «Карпатська Україна», що викликало величезне незадоволення, а також зростанням українського національного руху на Буковині і Бессарабії [22].

Коли стало зрозумілим, що німці відвертаються від ідеї самостійності Карпатської України, 10 лютого 1939 р. міністр закордонних справ Румунії Г. Гафенку заявив німецькому послові у Бухаресті, що Румунія готова переглянути свою позицію щодо цих українських земель [23]. Під час зустрічі було заявлено, що для Бухареста не існує більше проблеми «Карпато-України» і Румунія не має жодного інтересу до цієї країни. У руслі політики налагодження більш тісних стосунків із Польщею Румунія приєдналася до польсько-угорської економічної блокади Карпатської України. На початку березня Румунія припинила їй поставки зерна [24]. Оцінюючи міжнародну ситуацію, в Бухаресті бачили, що бажання Румунії зберегти Карпатську Україну не знаходить підтримки в жодній країні Центрально-Східної Європи.

4-7 березня 1939 р. відбувся офіційний візит до Варшави міністра закордонних справ Румунії Г. Гафенку. Цим візитом польська сторона залишилась задоволена, оскільки вдалося досягти порозуміння з усіх питань. Було, зокрема, домовлено про тісне співробітництво між Польщею, Румунією та Угорщиною. У заяві для преси Г. Гафенку підкреслив спільність поглядів із Польщею у питанні Карпатської України [9, с. 120]. Тому, коли розпочалась угорська інтервенція у Карпатську Україну, польське МЗС задоволено відзначило, що румунські газети обмежились лише поданням уривків закордонних інформаційних агентств, не друкуючи на цю тему жодних власних коментарів чи статей [26]. До цього ж Румунія видала Угорщині українських січовиків, які після кровопролитних боїв відступили на її територію. Згідно з міжнародним правом, січовики мали бути інтерновані на території Румунії, а не передані в руки другої воюючої сторони. Тому Бухарест є відповідальний за життя сотень розстріляних у той час угорцями січовиків, яких, як пояснювала згодом Румунія, передали Угорщині «помилково» [27].

Як ми вже зазначали, румунський уряд виступив проти передачі Закарпаття Угорщині. Незважаючи на те, що події в Карпатській Україні знайшли співчуття і серед румунських українців, Бухарест більше хвилювала перспектива посилення Угорщини. Закарпаття цікавило Румунію в тому контексті, що воно з'єднувало її територію транспортними шляхами з Центральною Європою.

Проте, позиція Румунії стосовно українського питання серйозно похитнулася після підписання радянсько-німецького Пакту про ненапад. Інтерес СРСР до Бессарабії та Північної Буковини не зустрічав протидії Берліна. Адже цей регіон, згідно з таємним додатковим протоколом від 23 серпня 1939 р., входив до «сфери впливу» Румунії. Крім цього, війська Німеччини були зайняті на Західному фронті. За таких умов німцям не залишалось нічого іншого, як погодитися із намірами Москви невідкладно розв'язати «бессарабське питання», а також не чинити опору радянським претензіям на Північну Буковину, про яку не йшлося в таємному радянсько-німецькому протоколі. В свою чергу, Радянський Союз в ультимативній формі зажадав від Румунії негайного звільнення означених територій. Міністр закордонних справ Німеччини Й. Ріббентроп дав послу Німеччини в Румунії Я. Фабріціусу настанову: «Вам наказується негайно відвідати Міністра закордонних справ і повідомити таке: радянський уряд інформував нас про те, що він вимагає від румунського уряду передання СРСР Бессарабії і північної частини Буковини. Щоб уникнути війни між Румунією та Радянським Союзом, ми можемо лише порадити румунському уряду поступитися вимогам радянського уряду» [28]. Бухарест прийняв

радянський ультиматум. 28 червня 1940 р. Червона Армія переходить р. Дністер, а 30 червня виходить на новий кордон з Румунією. За порадою німецької сторони румунська армія відходила організовано, без бою, і внаслідок акції до УРСР було приєднано Північну Буковину, яка разом з Хотинським повітом Бессарабії стала Чернівецькою областю, а також південні повіти Бессарабії, перетворені на Ізмаїльську область [29].

Коли Німеччина розробляла плани колонізації України, Румунія заявляла про своє історичне право володіти Півднем України від Буковини до Одеси. 22 червня 1941 р., з віроломним нападом Німеччини на СРСР, союзниця гітлерівців Румунія знов «поставила ребром» питання стосовно повернення своїх колишніх володінь в Україні. За згоду в участі у війні проти СРСР А. Гітлер задовольнив територіальні претензії союзника. Нова румунська провінція під назвою «Трансністрія» складалася з Одеської, південних районів Вінницької і західних районів Миколаївської областей. До складу Румунії були також введені Чернівецька та Ізмаїльська області. До речі, англійський історик А. Тейлор вважав, що назва «Трансністрія» збігається з російською назвою частини цих територій – Придністров'я [30].

Для управління переданими Румунії українськими територіями було створено 3 губернаторства: «Бессарабія» (до якого увійшла Ізмаїльська область УРСР), «Буковина» (територія Чернівецької області), та вже згадана «Трансністрія». Ці губернаторства румунською владою було поділено на повіти, волості та сільські громади. Але, на відміну від Північної Буковини та Бессарабії, «Трансністрія» формально до складу Румунії не увійшла. У відповідності до угоди від 30 серпня 1941 р., Румунія отримала лише німецький мандат на здійснення «тимчасової адміністрації» та економічної експлуатації

територій між Дністром та Бугом. Адміністрація міст та волостей в цьому регіоні складалася переважно з військових та цивільних румунів. Хоча в селах та містечках на посади старост призначалися і представники місцевого населення. На цих землях Румунія розпочала люті репресії стосовно українського населення, було заборонене будь-яке українське суспільне життя. Диктатор Антонеску звернувся до Німеччини з проханням обмежити розміри решти українських земель, «щоб не створювати великого слов'янського регіону на румунському кордоні». 21 липня 1941 р. румунський посол передав німцям прохання румунського уряду про те, «щоб майбутня українська держава (якщо вона буде створена) не була надто велика, бо Україна з 40-мільйонним населенням чинитиме тиск на Румунію та інші європейські держави». Посол особливо просив німецьких політиків, щоб Галичину не приєднували до України, а зробили її частиною Німеччини, адже тоді можна було б мати «прямий зв'язок між Німеччиною та Румунією» [31].

З початком визволення території України від німецько-фашистських та румунських окупантів був відновлений той адміністративно-територіальний устрій, який був тут затверджений ще в 1940 р. Але поряд з відновленням діяльності Рад на цих територіях поряд з ними створювались і традиційні органи сільського самоврядування – сільські громади, які виконували функції допоміжних органів Рад. Але, на відміну від території великої України, де військовий стан був скасований указом Президії Верховної Ради СРСР від 21 вересня 1945 р., на території Чернівецької області – лише 4 липня 1946 р. [32].

Таким чином, усі експансіоністські плани довоєнної Румунії стосовно українських земель, були пов'язані з політикою гітлерівської Німеччини, без якої диктаторський режим Антонеску не зміг би реалізувати свої амбіційні прагнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сливка Ю.Ю. Підступи міжнародної політики на Закарпатті. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1966. – 70 с.; Стерчо П. Карпато-Українська держава. – Львів: За вільну Україну, 1994. – 288 с.; Поп И. Чехословацко-венгерские отношения 1935-1939. – М.: Наука, 1972. – 247 с.
2. Свідерська Н.Ю. Українське питання в політиці держав Європи напередодні Другої світової війни (вересень 1938 – вересень 1939 рр.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2001. – 221 с.
3. Там само. – С. 80.
4. Там само. – С. 81.
5. Сливка Ю.Ю. Вказ. праця. – С. 56.
6. Стерчо П. Вказ. праця. – С. 51.
7. Волков В.К. Мюнхенский уговор и Балканские страны. – М.: Наука, 1978. – С. 197.
8. Поп И. Указ. соч. – С. 198.
9. Свідерська Н.Ю. Вказ. праця. – С. 82.
10. Волков В.К. Указ. соч. – С. 32.
11. Свідерська Н.Ю. Вказ. праця. – С. 201.
12. Румунський уряд охарчує Карпатську Україну // Діло. – 1938. – 6 листопада.
13. Поп И. Указ. соч. – 8.
14. Стерчо П. Вказ. праця. – С. 33.

15. Свідерська Н.Ю. Вказ. праця. – С. 83.
16. Там само. – С. 84.
17. Там само. – С. 83.
18. Там само. – С. 84.
19. Там само. – С. 85.
20. Білас П., Король І. зарубіжна преса про Закарпаття кінця 30-х років // Карпатська Україна: Питання державно-правового розвитку і міжнародного становища. – Ужгород, 1999. – С. 198.
21. Свідерська Н.Ю. Вказ. праця. – С. 85.
22. Там само. – С. 86.
23. Зленко Д. Українське питання в 1938-1939 рр. і Третій Рейх // Записки НТШ. – Том ССХХVІІІ. – Львів, 1994. – С. 23.
24. Там само. – С. 35.
25. Документы внешней политики СССР 1939 г. – М.: Международные отношения, 1992. – Т. XXII, Кн. 1: Январь-август. – С. 120.
26. Свідерська Н.Ю. Вказ. праця. – С. 86.
27. Стерчо П. Вказ. праця. – С. 33.
28. Геополітика: Україна в міжнародних відносинах. – <http://readbookz.com/books/183.html>.
29. Історія держави та права України: Підручник. – У 2-х т. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. – Т. 2. – Кол. Авторів: В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький та ін. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін-Юре», 2003. – С. 296-297.
30. Тейлор А. Причины Второй мировой войны. – Нью-Йорк, 1961. – С. 213.
31. Геополітика: Україна в міжнародних відносинах. – <http://readbookz.com/books/183.html>.
32. Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР: 1945-1946 гг. – М., 1947. – С. 179-180.

Рецензенти: д.і.н., проф. П.В. Добров;
д.філос.н. В.Л. Гавеля.

© Савенко Андрій Вікторович, 2009

Надійшла до редколегії 28.05.2009 р.